

15. Annað þorskastríðið. Tímabilið 19. maí 1973 til nóvember 1973.

Guðmundur Hörður Guðmundsson.

Þann 19. maí, sama dag og landhelgisgæslan sagði engan erlendan togar á ólöglegum veiðum við Ísland, tilkynnti sendiherra Breta íslenskum stjórnvöldum að breska ríkisstjórnin hefði falið flota sínum að vernda breska togara sem veiddu innan 50 mílna lögsögunnar. Þrjár freigátur sigldu inn í landhelgina og útlendu togararnir fylgdu á eftir.¹ Um borð í herskipunum voru þylur sem flugu yfir miðin auk þess sem Nimrod þotur flugu daglega frá Bretlandi og fylgdust með ferðum íslenskra varðskipa. Þá voru freigáturnar vopnaðar stórum fallbyssum, auk annara árásarvopna.²

En þrátt fyrir yfirburði á þessu sviði skákuðu Bretar ekki Íslendingum í sjómennsku. Lúðvík Jósepsson segir að á bresku herskipunum hafi verið menn sem þekktu lítið til aðstæðna á Íslandsmiðum á meðan sjómenn landhelgisgæslunnar gjörþekktu miðin og veðurfar.³ Sama dag og bresku herskipin komu inn í landhelgina tilkynntu íslensk stjórnvöld að breskum herflugvélum yrði ekki leyft að lenda á Íslandi og var fystu vélinni snúið frá landinu daginn eftir. Ólafur Jóhannesson forsætisráðherra lýsti því yfir að landhelgin yrði varin með öllum tiltækum ráðum.⁴

Guðmundur Kjærnested skipherra segir í ævisögu sinni að algjör þjóðareining hafi skapast við innrás bresku herskipanna.⁵ Fjöl margar samþykktir fundu og félagu bárust ríkisstjórninni og þann 24. maí hélt Alþýðusamband Íslands útifund á Lækjartorgi. Helgi Hallvarðsson skipherra minnst þess að framan af þorskastríðunum hafi landhelgisgæslan verið eins og íþróttalið sem ætti í strangri keppni en léki fyrir áhugalitlum áhorfendum í hálfótumum sal. En eftir að bresku herskipin skárust í

---

¹ Sumarliði R. Ísleifsson ritstýrði. *Stjórnarráð Íslands*. Annað bindi. Reykjavík 2004. 370. bls.

² Sveinn Sæmundsson. *Guðmundur skipherra Kjærnested*. Síðara bindi. Reykjavík 1985. 112. bls.

³ Lúðvík Jósepsson. *Landhelgismálið*. Reykjavík 1989. 248. bls.

⁴ Sumarliði R. Ísleifsson ritstýrði. *Stjórnarráð Íslands*. 370. bls.

⁵ Sveinn Sæmundsson. *Guðmundur skipherra Kjærnested*. 111. bls.

leikinn hafi hins vegar hvert sæti verið skipað og hvatningarhrópin tekið að kveða við hvaðanæva að.⁶

Þann 28. maí sneri ríkisstjórnin sér til NATO og mótmælti harðlega hernaðaríhlutun breska flotans sem hún taldi brjóta í bága við 1. grein Atlantshafssáttmálans. Þess var krafist að NATO-ráðið hlutaðist til um að Bretar hættu þegar að vernda breska togara innan fiskveiðilögsögunnar. Eftir að NATO-ráðið brást við því með að biðja deiluaðila að sýna stillingu sneru íslensk stjórnvöld sér til Sameinuðu þjóðanna og sendu forseta Öryggisráðsins bréf þar sem vakin var athygli á „alvarlegum árásargerðum” Breta.⁷

Á miðunum beitti landhelgisgæslan einkum þeirri aðferð að klippa á togvira bresku togaranna en herskipin reyndu að hindra þau. Þess vegna urðu árekstrar herskipa og varðskipa. Fljótlega reyndi á hörku landhelgisgæslunnar því þann 26. maí reyndi áhöfn Ægis að stöðva veiðar bresks togara. Þá var skotið á framskipið eftir að breska áhöfnin hafði komið sér fyrir aftan við brúna. Það hafðist þó ekki að færa skipið í land.⁸

Eftir þetta atvik héldu bresku togararnir sig í þéttum hópum og veiddu minna en áður. Þann 29. maí héldu breskir togaraeigendur fund með ríkisstjórninni og fulltrúum flotans. Ákveðið var að skipta togaraflotanum í tvo hópa, sem skyldu veiða á afmörkuðum stöðum. Þá var ákveðið að setja reynda togaraskiptstjóra um borð í herskipin til að annast samskipti við togaraflotann.⁹ Guðmundur Kjærnested segir að bresku togarasjómennirnir hafi á þessum tíma verið orðnir svo gramir yfir framferði Landhelgisgæslunnar að þeir hafi heimtað að Ægi yrði sökkt.¹⁰

Ástandið var metið svo alvarlegt að tímaritin Time og Newsweek töldu mikla hættu á ferðum. Vegna fundar Nixons og Pompidou, forseta Frakklands, í Reykjavík voru

---

⁶ Atli Magnússon. *Í kröppum sjó*. 194. bls.

⁷ Sumarliði R. Ísleifsson ritstýrði. *Stjórnarráð Íslands*. 370. – 371. bls.

⁸ Sama rit. 113. bls.

⁹ Sama rit. 122. bls.

¹⁰ Sama rit. 130. bls.

nokkur hundruð erlendra fréttamanna á landinu. Þeir voru fræddir um landhelgismálið og hernaðaraðgerðir Breta á Íslandsmiðum.¹¹ Meðal annars barst þeim tilkynning um það þann 1. júní að fjögur bresk skip hefðu siglt á vitaskipið Árvakur.¹²

Íslendingar töldu sig njóta lítins stuðnings innan alþjólegu stofnana en hins vegar var þeim sem fyrr kunnugt um hversu mikilla hagsmuna NATO hafði að gæta á Íslandi. Ólafur Jóhannesson, forsætisráðherra greindi Nixon, forseta Bandaríkjanna, frá því á leiðtoga fundinum í Reykjavík að aðgerðarleysi Bandaríkjanna gæti leitt til endurskoðunar á afstöðu Íslendinga til NATO. Ríkisstjórnin tengdi því varnar- og landhelgismál saman. Menn voru fullvissir um að Bandaríkjamenn töldu Keflavíkurstöðina gegna lykilhlutverki í vörnum á norðanverðu Atlantshafi.¹³

Um sumarið lést skipverji landhelgisgæslunnar í átökum á miðunum. Bresk freigáta hafi gert gat á Ægi þannig að leki kom að vélarrúmi. Vélstjóri á Ægi vann að viðgerðum á sama tíma og breskur dráttarbátur undirbjó ásiglingartilraun. Sjó flæddi á dekk Ægis og fékk vélstjórinn þá raflost út frá rafsuðutæki sínu sem varð honum að bana.¹⁴

Landhelgisgæslan tók í áróðursskyni upp þá stefnu að veita erlendum fjölmiðlamönnum leyfi til að sigla með skipunum. Átökin á miðunum voru því ljósmynduð og kvikmynduð. Guðmundur Kjærnested telur að við þetta hafi orðið veruleg straumhvörf í áróðursstríði Íslendinga og Breta.¹⁵

Á fundi þingflokks og framkvæmdastjórnar Framsóknarflokksins í september var samþykkt tillaga þess efnis að Íslendingar tækju afstöðu sína til Atlantshafsbandalagsins til endurskoðunar ef njósnaflug Breta yrði ekki stöðvað.

---

¹¹ Sveinn Sæmundsson. *Guðmundur skipherra Kjærnested*. 120. bls.

¹² Sama rit. 125. bls.

¹³ Sama rit. 371. bls.

¹⁴ Sveinn Sæmundsson. *Guðmundur skipherra Kjærnested*. 137. bls.

¹⁵ Sama rit. 138. bls.

Joseph Luns, framkvæmdastjóri NATO, beitti sér á þessum tíma fyrir því að ná sáttum og hann þrýsti á Breta á margvíslegan hátt til að koma til móts við Íslendinga. En þegar íslensku ríkisstjórninni fór að leiðast þófið ákvað hún þann 11. september að slíta stjórnmalasambandi við Breta ef herskip hættu ekki ásiglingum á varðskipin.¹⁶ Eftir harðan árekstur á miðunum þann 27. september var bresku stjórninni tilkynnt að stjórnmalasambandi yrði slitið ef herskip yrðu ekki farin út fyrir 50 mílna mörkin 3. október.¹⁷ Auk þess var tilkynnt að aðeins mætti flytja veika eða slasaða sjómenn í land á Íslandi á þeim skipum sem þeir væru skráðir á. Með stjórnmalaslitum yrði sendiherra Íslands kvaddur heim og breski sendiherrann á Íslandi að fara úr landi.

Þann 2. október afhenti breski sendiherrann íslenskum stjórnvöldum bréf þar sem sagði að herskipin yrðu kölluð út fyrir 50 mílna mörkin. Sú hótun fylgdi að héldu varðskipin áfram að trufla veiðar togaranna innan 50 mílna lögsögunnar yrðu herskipin send þangað að nýju.¹⁸ Bresku herskipin höfðu verið innan landhelginnar í fjóra og hálfan mánuð þegar þau sigldu út úr henni. Þau fóru hins vegar ekki langt og lónuðu við landhelgislinuna.¹⁹ Í kjölfar þess hættu varðskipin að klippa á víra bresku togarana á meðan nokkurs konar vopnahlé gildi²⁰

Eftir samskipti Ólafs Jóhannessonar og Edward Heath, forsætisráðherra Breta, með milligöngu framkvæmdastjóra NATO, var ákveðið að þeir myndu hittast í Lundúnum og íslenska ríkisstjórnin lýsti því jafnframt yfir að hún myndi ekki rjúfa stjórnmalasamband við Breta að svo stöddu. Sendinefndir landann hittust á fundum 15. og 16. október. Íslendingar lögðu áherslu á að skipum yrði fækkað mjög og Bretum yrði óheimilt að stunda veiðar nema utan 25 sjómílna frá grunnlínu. Þegar ekki náðist sátt um þetta lögðu Íslendingar fram málamiðlunartillögu sem Bretar svöruðu með gagnstillögu. Á hana féllust Íslendingar með nokkrum breytingum. Samkvæmt henni skyldu allir frystitogarar og verksmiðjuskip útilokuð, einnig 15 stærstu togararnir og 15 aðrir togarar. Alls myndi þeim fækka um 55 en um 140 skip fengju veiðiheimildir. Tiltekin svæði skyldi lokuð fyrir breskum togurum og skip sem gerðust brotleg misstu veiðiheimild. Samningstíminn yrði tvö ár. Miðað var við að

---

¹⁶ Sumarliði R. Ísleifsson ritstýrði. *Stjórnarráð Íslands*. 372. bls.

¹⁷ Lúðvík Jósepsson. *Landhelgismálið*. 265. bls.

¹⁸ Sveinn Sæmundsson. *Guðmundur skipherra Kjærnested*. 140. bls.

¹⁹ Lúðvík Jósepsson. *Landhelgismálið*. 266. bls.

²⁰ Sveinn Sæmundsson. *Guðmundur skipherra Kjærnested*. 141. bls

bresk skip veiddu ekki meira en 130.000 tonn innan 50 mílna. Endanlega var gengið frá samningnum þann 8. nóvember og hann tók gildi fimm dögum seinna og gildi í tvö ár²¹

Innan íslensku ríkisstjórnarinnar var ekki eining um samkomulagsdrögin. Ráðherrar Alþýðubandalagsins vildu hafna þeim, enda sögðu þeir að Ólafur hefði ekki haft umboð til samningaviðræðna þar sem slíkt væri aðeins í valdi Lúðvíks Jósepssonar sjávarútvegsráðherra og Einars Ágústssonar utanríkisráðherra. Ólafur Jóhannesson sagði málið fullkannað í samningaviðræðum við Breta og ef stjórnin kæmi sér ekki saman um málið mundi hann biðjast lausnar fyrir ríkisstjórnina. Svo fór að Alþingi heimilaði ríkisstjórninni að ganga frá bráðabirgðasamkomulagi við Breta hinn 13. nóvember. Stjórnarandstöðuflokkarnir, Alþýðuflokkur og Sjálfstæðisflokkur, studdu ályktunina, að undanskildum fimm þingmönnum Sjálfstæðisflokks. Deilan við Breta var þar með úr sögunni að mestu leyti næstu tvö árin²²

Að lokum má geta þess að í nóvember 1973 lagði Lúðvík Jósepsson sjávarútvegsráðherra fram stjórnarfrumvarp um breytingu á landgrunnslögunum frá 1948 sem höfðu verið grunnurinn að reglugerðum um stækkun fiskveiðilandhelginnar 1952, 1958 og 1972. Þegar 50 mílna reglugerðin var gefin út í júlí árið 1972 var ekki talið stætt á því samkvæmt landgrunnslögunum að útfærslan yrði öllu meiri en 50 mílur þar sem landgrunnið var í þeim lögum miðað við 200 metra dýptarlínu. Sú breyting var lögð til í stjórnarfrumvarpinu að hægt yrði með reglugerð að ákveða mörkin og allar reglur, ekki aðeins á landgrunninu heldur yrði þar bætt við: „... eða á hafsvæðinu allt að 200 mílur á haf út frá grunnlínum”. Þetta frumvarp varð síðan grundvöllur að útfærslu í 200 mílur²³

---

²¹ Sumarliði R. Ísleifsson ritstýrði. *Stjórnarráð Íslands*. 373. bls.

²² Sama rit. 374. bls.

²³ Lúðvík Jósepsson. *Landhelgismálið*. 280. bls.